

tikusan a gondolkodás átformalódását, kiemeli az eszmei hatás és nevelés nélkülözhetetlenségét. Egyben óva int attól, hogy túlértékeljük az említett elvilágiasodási folyamat mértékét és lebecsüljük a vallás erejét és jelentőségét, mert ez még a szocialista országokban sem indokolt. A vallásosságot tápláló társadalmi okok *teljesen* csak a kommunizmusban szűnnek meg, s a tudatformálásban is sok a javítani való. E téren különösen figyelemreméltóak azok a megjegyzései, amelyek a „materializmus különböző formái” kapcsán már említett tételekből módszerbelileg következnek. Marxista valláskritikánk is eléggé hiányos, egyoldalú, mert „még mindig sokkal nagyobb figyelmet fordítunk ... a teológiai és vallásos filozófia szintjén jelentkező álláspontok bírálatára, mint a *valóságos, tömegesen jelentkező vallási tudat* elemzésére és túlhaladásának metodikájára”.

Ettől az általános fogyatékoságtól Lukács József sem mentes teljesen. Ő is inkább az elmélet alakulását követi nyomon, a teoretikus szféra helyzetét elemzi, noha nem egy írásában (pl. *Marxizmus, humanizmus, ateizmus; Sámson választáson*) a „valóságos, tömegesen jelentkező vallási tudat elemzésére” is vállalkozik. Éppen ezért joggal remélhető, hogy megtartva mostani könyvének erényeit, egy következő cikkgyűjteményben már az ilyen tárgyú írások is nagyobb helyet kapnak. Az *Igent mondani az emberre* azonban így is nagyon értékes, és bizonyára sokak által hasznosan olvasott könyv. Lukács József azzal is a marxi—engelsi példát követi benne, hogy a marxista valláskritika nem maradhat meg elvont, steril zárttságban, hanem — ahogy ő maga írja Marx, Engels és Lenin valláskritikusi munkásságáról — az a feladata, hogy „a vallás kritikáját ... *szervesen kapcsolják össze a kapitalizmus ellen, a kommunizmusért vívott harc mindenkori konkrét feladataival*”. Lukács József erre a „szerves összekapcsolásra” jó példát mutatott. (*Magvető, 1973.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Erdélyi Zsuzsanna: „Hegyet hágék, lőtőt lépék...”

Régi, orvosolhatatlan panasz, hogy a kegyetlen háborúk és a rossz történelmi sors múltunk mennyi emlékét tette tönkre. Sokáig azt hittük, hogy elődeink világát csak töredéknyi megmaradt tárgyból és iratból ismerhetjük meg. Ezért volt minden olyan alkalom ünnep, amikor a történelmi emlékek és az élő népi kultúra előbb rejtélyesnek tetsző, majd nyilvánvaló kapcsolatára derült fény. A magyar népköltési gyűjtés történetében például piros betűs eseménynek számít a Vadrózsák kiadása, Bartók első erdélyi útja, Kodály Zobor vidéki kutatása, legutóbb a Balladák könyve, és most ilyen Erdélyi Zsuzsanna apokrif népi imádság gyűjteményének a megjelenése is.

Nemhiába ír a kötet előszavában Ortutay Gyula „új forrásvidék”-ről, „új gazdag tartomány”-ról. Valóban, ez a gyűjtemény több tudományágnak fog mérhetetlen sok munkát jelenteni. Erdélyi Zsuzsanna bevezető tanulmánya sorra jelzi a legfontosabb feladatokat. Ha a folklór egyik általános és természetes tulajdonságára hivatkozva csupán annyit mondana, hogy az imaszövegek sokfajta forráscsoportra vezethetők vissza, alig jutnánk közelebb titkukhoz. De többet ad, messzebbre merészkedik, mert ez az anyag olyan szokatlan bőséggel mutatja a folklór kohójában évszázadok alatt egymásba ötvöződött hatásokat, hogy e tekintetben sok más népköltési műfajt megelőz. Azaz maga mögé utasítaná őket, ha elképzelhető volna közöttük ilyesfajta versengés. Ehelyett azonban a kutatás számára sokszorozza a

talányokat. Aligha túlzunk, ha azt állítjuk, hogy mind történeti, mind műfaji szempontból szinte teljes keresztmetszetet nyújt a magyar népköltészetből.

Ha nyomokban is, de itt-ott fölbukkannak a honfoglalás előtti ősvalláselemek. A törzset azonban nem ezek alkotják, hanem a középkori vallásosság csodálatosan változatos, képekben, szimbolikában, történetekben gazdag költészete, amely az őseurópai pogányság örökségét éppúgy magába foglalja, mint a Bibliából kirekedt, szinte áttekinthetetlenül nagy apokrif irodalomét. A Róma és Bizánc hatósugarának találkozásában élő középkori magyarság kétirányú tájékozódása sem múlt el nyomtalanul fölötte. Még kevésbé újkori népköltészetünk stílusának formáló ereje, amely tulajdonképpen a keretet biztosította számára. A bevezető tanulmányba és a jegyzetekbe zsúfolódott hatalmas filológusi munka, az utalások és párhuzamok szövegeket átfogó hálója igen nagy távlatok fölvyillantására csábít. Talán újra kell majd fogalmazni a magyar prozodiáról szóló ismereteinket. Talán fény derül arra, milyen is volt a régi magyar nyelv ritmusa, hanglejtése. (Csak sajnálni lehet, hogy a kötetben egyetlen kottaközlés képviseli a szövegek sajátos beszéddallamát.) A kiaknázásban feltétlenül részt kell vennie a történeti valláspszichológiának és a vallás-szociológiának. A hazai marxista vallástudomány különben is jócskán adósa a népi vallásosság kutatásának. Ez ideig a néprajz sem állott a segítségére, szinte egyoldalúan az ősvallásnak tartott sámánhit törmelékeit kutatta, s alig mondott valamit arról, hogy ezer éven át milyen formában és mértékben tette magáévá a magyarság a tételes keresztény vallásokat. Ez a bő példatár elemi szinten kínálja tanulmányozásra, hogy egyfelől miként rakódott le és rögzítődött a magyar parasztságban a katolicizmus eszmevilága, másfelől hogyan egészítette ki azt sajátos igényei szerint maga a parasztság. Hiba volna különben a parasztságra szűkíteni az imafolklórt, kivált visszatekintve a feudalizmusra, amelyben fogant. A nép és a kultúra fogalma azokban a századokban sokkal egyetemesebb volt, mint a következő társadalmi rendszerben. Egyetemesebb volt az életérzés, az életstílus, a magatartásforma is, amelyről ez az anyag árulkodik, amelyhez a szövegek kulcsot adnak. Micsoda félelmei lehettek annak az embernek, akinek ilyen iszonyú képzetek népesítették be a világát, milyen borzasztó magárahagyatottságot érezhetett, ha ennyire szomjazta a törődést, a szeretetet, a bensőséges kapcsolatokat. A fenséges nyelvi pompa mellett bizonyára ezek a feszültségek jelentik a népi imádságok és a modern költészet kapcsolódásának lehetőségét. A könyv csupán a kutatás genezisét nyújtja. Egy ember ereje erre aligha bizonyulna elegendőnek. A megoldásra váró feladatok egy sokfajta szakágazatot tömörítő akadémiai tudósbizottságot is hosszú ideig tudnának foglalkoztatni.

Túl a tudományos kérdéskörön, ezt a gyűjteményt őszinte öröm kézbe venni mindenkinek, aki szereti a folklórt vagy csupán és egyszerűen a költészetet. Minden jelebb gyűjtőnemzedéket izgatott: vajon meddig gyarapodhat még a hatalmas és gazdag magyar népköltési gyűjtemény. Mindegyik észlelt valami elmúlást és változást, s mindegyik munkára serkentő figyelmeztetést olvasott ki ebből. Még akkor is, ha a leletmentő gyűjtések után, akár fél évszázadig képes volt megújulni népköltészetünk — amit természetesen nem láthattak előre. Hányan leírták, hogy sietni kell, mert nemsokára itt a huszonnegyedik óra. Némelyek már a harangkondulást is hallani vették. Aztán föllélegeztek: még nincs vége, milyen pompás balladákkal és mesékkel gyarapodtunk ismét. Ehhez képest még inkább rendkívüli a meglepetés, az apokrif imák olyan áradó bőségű fölbukkanása, amiről pár évvel ezelőtt nem is álmodhattunk. Különös, hogy míg más műfajok és szövegek már általában kopottan, romlottan, vagy elvéve gyűjthetők, az imádságokat a folklór virágkorára emlékeztető nagyfokú változatosság és eleven funkció jellemzi. Jóllehet az elődök, például Kálmány Lajos és Bálint Sándor följegyeztek belőlük néhányat, mégis a szájhagyomány mélységében a legutolsó évekig rejtve maradtak. De erre a kérdésre a gyűjtés koronként változó módjai is választ adnak.

Erdélyi János és Kriza János alkalmanként maguk is följegyeztek népköltési alkotásokat, de inkább leveleztek, falun lakó barátokat, ismerősöket, sőt ismeretleneket kértek és buzdítottak gyűjtésre. Utódaik lassan hagytak fel ezzel a mód-

szerrel. Bartók Béla és Kodály Zoltán, a következő nagy gyűjtői periódus legjelentősebb alakjai, már rendszeresen utaztak falura. Nekik hallaniuk kellett az énekest. Tanítók, papok, gazdatisztek segítettek: behívták vagy berendelték a legszebben éneklő parasztokat a községházára vagy a parókiára. A nyomukba lépő nemzedék már ezzel sem elégedett meg, házaikban kereste meg az embereket. Felfedezte a parasztság mindennapi gondjait és azok országos súlyát. Lehet még ennél is közelebb kerülni, mélyebbre hatolni? Élő példák tanúsítják, hogy igen. Az egyik Kallós Zoltáné, aki parasztok között élt és dolgozott. Szinte mindent megtanult, amit tudnak. A másik az Erdélyi Zsuzsannáé.

Hogy kiből miért lesz folklórlista, annak sokféle indítéka és oka lehet. A téma-választást befolyásolhatja a véletlen is, mint éppen az archaikus imádságoknál egy 98 éves asszony szóhagyományában váratlanul fölszínre jutó első szöveg. Erdélyi Zsuzsannáról szólva azonban lehetetlen és nem is kell elvonatkoztatni a családi tradíciótól. A nagyapától — Erdélyi Jánostól —, népköltészeti gyűjtésünk első jelentős egyéniségének példájától, és a folklorisztikai munkásságáról méltatlanul kevésbé ismert apától, Erdélyi Páltól sem. Így még inkább érthető az elhivatottság érzése és az áldozatos munka, ami nélkül négy esztendő alatt aligha gyűlt volna össze, és nem menekül meg a feledéstől több mint hatezer szöveg.

A történelem szeszélyesen időzónákra osztotta a magyar néphagyományt. Itt több, amott kevesebb ideig engedi és engedte virulni. A határok nem a Greenwich keresztül haladó délkörhöz igazodnak. Általában elmosódnak, néha megmagyarázhatatlanul görbe vonalat írnak le, kikerülnek egy-egy különös okból megmaradt szigetet. Erdélyi Zsuzsanna útjai oda vezettek, ahol lassabban jár az idő, távolabb esik a sokat emlegetett huszonegyedik óra. De nem csak azokat a pontokat találta meg, ahol leghátrább van az óramutató, nemcsak az embereket, hanem azt a gyűjtői magatartást is, amelyet kevesen mondhatnak magukénak, amely előtt az ajtók után a lelkek és a szívek is megnyílnak. Olyan benső érzelmi területekre hatolt be, ahová ritkán nyílik lehetőség betekinteni. Az elevenség és virágzás is azzal magyarázható, hogy ez a réteg rendkívüli erős tradicionális kötöttségben és elzártan élt, még a vallás hivatalos képviselője, az egyház előtt is századok óta titok maradt. Ehhez a nem kis emberi és tudósi teljesítményhez több méltatás nem szükséges.

Kívánjuk és várjuk újabb szöveggyűjtemények megjelenését. Ezek mellett azonban mindig elismerés illeti majd Somogy megyét, mert a szép somogyi szövegeken föllelkesülve, magáévá tette a magyar folklór egyetemes ügyét. Megjelenést biztosított a könyvnek.

Manapság tanúi vagyunk annak, hogy a népi kultúra értékei sok évszázados különlet után véglegesen beleszövődnek a kialakuló új nemzeti kultúrába. Hogy minden eddiginél gazdagabb örökséggel számolhatunk, azt Erdélyi Zsuzsannának is köszönhetjük. (*Somogyi Almanach 19—21. sz. Kaposvár, 1974.*)

KÓSA LÁSZLÓ